



Espais naturals d'interès

ELENA PADRÓ i DOLORS SUBIRÀ

La plana del Baix Ter és una àrea de privilegiada heterogeneïtat, fruit de la confluència del riu, les muntanyes i el mar.

El riu Ter té en aquest territori un paper bàsic ja que a part de modelar el paisatge de la plana, hi aporta l'ambient fluvial i forma arran de mar les basses i aiguamolls.

El Montgrí al mig de la plana li dona l'ambient de muntanya. Sobre els seus aspres vessants es flairen totes les aromes de la flora Mediterrània. I arran de mar es troben els penya-segats costaners i les illes Medes. L'home, després de segles de retallar els boscos, conrear la terra, traçar recs i combatre el vent l'ha vestit d'una harmoniosa bellesa.

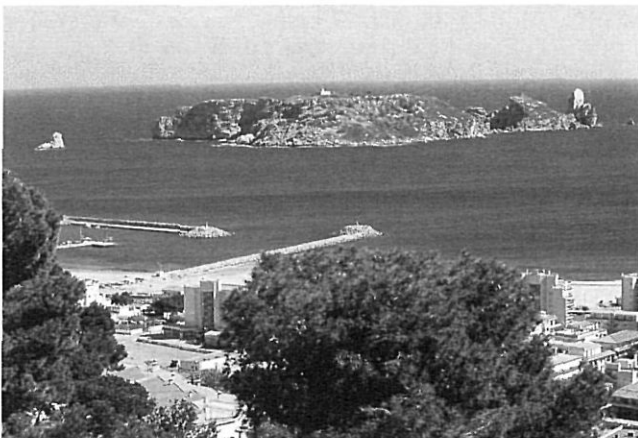
La crisi dels sistemes de vida rural tradicional, agricultura, ramaderia i pesca artesanal que durant segles havien donat forma i personalitat al país, avui a causa del creixent desenvolupament turístic i la pressió que des de les grans àrees urbanes es fa per «consumir» aquest patrimoni són, a hores d'ara, les més preocupants.

Reduïm l'espai de la Plana del Baix Ter en 6 zones: la costa, els turons i les pinedes, la muntanya del Montgrí, els rius, la maresma i la plana agrícola. Les divisions estan fetes més que per criteris geogràfics o ecològics per la naturalesa dels usos que han condicionat el seu aspecte i pels riscos i amenaces més imminents que presenten.

La costa

La plana del Baix Ter ofereix dos aspectes de costa obertament diferents: penya-segats i platges.

L'Estartit i les illes Medes.



Penya-segats o costa rocosa

Al nord de l'Estartit, el Montgrí es desploma sobre el mar en feréstecs penya-segats que constitueixen el refugi d'alguns dels representants més interessants de la fauna mediterrània com el falcó peregrí, l'àliga cuabarrada i el duc.

En els extraploms que s'aboquen sobre el mar, nien al costat dels gavians argentats els coloms, corbs marins emplomallats i ballesters.

La vegetació que viu als roquissars propers al mar està sotmesa a una sèrie de condicionants molt durs: la salabror dels esquitxos d'aigua de mar, el vent, l'escassetat de sòl, etc. És per això que les espècies que creixen en aquests indrets presenten una certa suculència, com el fonoll marí, o es disposen en forma de coixinet per protegir-se del vent, com el coixí de monja.

Aquests factors també són els que es donen a les illes Medes, on a més cal destacar la gran quantitat de matèria orgànica constituïda per les dejeccions de l'enorme colònia de gavià argentat que hi habita.

La influència de l'home al llarg dels segles també es fa notar en la vegetació present a les illes Medes, sobretot per les espècies exòtiques, com les figueres de moro, que foren introduïdes pels antics pobladors de les illes.

Els fons marins rocosos i de fort relleu contenen una rica flora i fauna submarina. Aquests espais de difícil accés si no és per mar i englobats dins del Pla d'Espais Naturals (PEIN) reben avui dia una pressió molt desigual: feble durant l'hivern i molt intensa a l'estiu, quan les cales s'omplen d'embarcacions banyistes i pescadors de canya.

Costa rocallosa del Montgrí.



La utilització d'aquests espais s'incrementarà en el futur, i es preveuen conflictes entre els diferents usos, que es podrien resoldre amb una regulació de l'estil del que ja afecta a les illes Medes. El principal perill, a part del risc d'incendis provocats des de les platges, és la sobrepesca de trasmalls, volantins, pesca submarina i sobretot la pèrdua de la tranquil·litat necessària per a la nidificació dels rapinyaires. Les illes Medes representen un cas especial, pel fet de constituir un sistema insular i per estar sotmeses a una gestió especial. Cal recordar que la Llei 10 de desembre de 1990 protegeix la fauna i flora submarina de les illes Medes, però no les de la part emergida.

Malgrat la Llei, l'afluència massiva de visitants i els efectes erosius dels submarinistes s'han fet evidents.

Una població tan densa de gavians, la colònia d'ardeides nidificants i les parelles de corbs marins emplomallats que s'han establert fan plantejar la necessitat de legislar, en un futur més o menys pròxim, la gestió de les parts emergides de les illes Medes.

Les muntanyes de Begur reproduïxen els mateixos ambients i la mateixa problemàtica del Montgrí. L'única diferència rau en què, en ser un espai més reduït i força més accessible, el grau d'humanització ha agreujat les pressions. La petita reserva de Ses Negres (de gestió privada i fins avui tancada al públic) suposa una esperança per a la correcta gestió d'aquest sector.

La platja

Entre el Montgrí i les muntanyes de Begur la plana al·luvial del Ter ha format un ample arc de platja, partit quasi en la seva meitat per la desembocadura del riu. Una mica més cap al sud trobem la desembocadura d'un altre petit riu, el Daró, que amb un règim torrencial desaigua cap a aquesta badia les precipitacions que s'escolen del vessant nord de les Gavarres.

El combat secular entre el riu, el mar i els vents dominants de tramuntana havien dotat la platja de la Badia de Pals d'un cordó de dunes que la separaven d'un complex sistema d'estanys i aiguamolls.

Cal parlar en passat perquè la regulació dels cabals i la canalització entre motes dels trams finals del riu, la dessecació dels estanys i la destrucció dels aiguamolls per la pressió urbanística dels edificis de segona residència, han transformat totalment aquest ambient. El creixement urbà de l'Estartit i de la platja de Pals, convergint cap a la Gola del Ter, l'ampliació del port esportiu de l'Estartit i els projectes de creació de nous ports a Pals i Sa Riera han alterat i amenacen dràsticament aquesta zona.

Bosc cremat a Cala Montgó.



Turons i pinedes

Pel mig de la plana del Baix Ter es desplega una zona de lloms suaus, coberts per boscos naturals o plantacions de pins.

En alguns d'ells trobem dunes interiors, les sorres de les quals procedien de les platges i eren arrossegades pels vents de tramuntana. L'amenaça d'enterrar camps i masos va fer decidir aturar-les amb plantacions de pins a principi de segle.

Actualment aquestes pinedes tenen més de 15 cm d'alçada amb un sotabosc clar, on es poden trobar tant espècies pròpies dels sorralis marins, com de l'alzinar, com espècies oportunistes.

A la plana del Baix Ter trobem, a més, pinedes secundàries a totes les muntanyes que envolten la plana i als petits turons repartits aquí i allà.

Aquestes pinedes contenen també una variada fauna d'ocells (pàrids, tords, tudons, gavilans, astors), rèptils (colobra bastarda, lluers, tortugues) i mamífers (conills, esquirols, genetes, teixons, sanglars, guilles...).

La saturació de la línia de costa i una posició privilegiada han desplaçat la pressió urbanística de segones residències cap a aquests espais de rerecosta, primer obertament en forma d'urbanitzacions, i ara de manera encoberta com instal·lacions per la pràctica del golf. Aquestes àrees queden fora del perímetre delimitat dins del PEIN, i per tant a l'arbitri del que els plans d'ordenació i les temudes requalificacions vulguin fer d'ella.

La seva conservació és primordial quan es tracta de replantar l'atractiu turístic de la zona.

El Montgrí

Illa calcària enmig de la plana al·luvial, el Montgrí «és el botó de roda de l'Empordà» i un element de biodiversitat per al seu patrimoni natural.

Al massís del Montgrí trobem una comunitat que sol ser abundant sobre els substrats calcaris de la terra baixa mediterrània, és la garriga.

La garriga és una comunitat arbustiva i densa, dominada pel garric (*Quercus coccifera*), planta de fulles endurides i punxents que està adaptada a viure en indrets força eixuts; l'estrat herbaci és molt empobrit i, pràcticament, només ocupat pel llistó.

Al Montgrí se'n diferencien diversos tipus, depenent de quina és l'espècie més abundant que acompanya al garric. Així

La plana possibilita l'existència d'una agricultura molt rica.



podem parlar de garriga amb romaní –que és la més abundant–, garriga amb pins –sobretot amb pi blanc–, garriga amb estepes, o garriga amb margalló; aquesta darrera ocupa actualment un espai molt reduït, però té la seva importància, ja que el margalló és l'única palmera autòctona d'Europa, i té al Montgrí la localització més septentrional de la Península Ibèrica.

Una petita part del Montgrí també està ocupada per dunes interiors.

Al Montgrí també trobem pinedes la majoria de les quals són boscos secundaris o, millor, brolles arbrades com a resultat de l'acció modificadora de l'home, i ocupen el que de forma natural serien alzinars i suredes.

Ecològicament, la política forestal desenvolupada al Montgrí no ha estat molt afortunada. Però com que els pins poden viure en ambients aixuts, amb poc sol, i a més tenen un creixement ràpid i es reproduïxen amb facilitat, varen ser utilitzats en el pasat per dur a terme les repoblacions. Les espècies de pi més freqüents són el pi blanc, el pinastre i el pi pinyer; i tant les podem trobar juntes com separades, fins i tot en els indrets on la regeneració de l'alzinar és evident. Llavors aquests pins van essent substituïts per les espècies típiques d'aquesta comunitat natural.

Al Montgrí viuen sanglars, guilles, fagines i teixons. Els conills i perdius serveixen de presa als ducs i àguiles cuabarrades. A l'interior del massís tenen el territori de caça l'esparver cendrós i l'àliga marcenca. Als espadats niuen xoriguers i falcons peregrins, i a les pinedes gavilans i astors, que capturen ocells, esquiroles i tudons.

Miraculosament, el Montgrí ha restat marginat, enmig del «desenvolupament» turístic i urbanístic que pateixen les planes que l'envolten.

Contràriament a la resta dels sectors del Baix Ter, el Montgrí continua essent encara avui patrimoni indiscutible dels empordanesos. L'impenetrable garric i l'aspra rocalla fan desistir la majoria dels curiosos que s'hi acosten.

Recentment, la part enlairada del Montgrí està inclosa dins el pla d'espais protegits del PEIN, en el qual sembla garantida la seva supervivència; encara que la freqüentació creixent i el risc d'incendis reclamen una gestió molt vigilant.

Cal esperar que es concreti aviat la declaració per llei del Parc Natural del Montgrí, que evitaria definitivament qualsevol pretensió urbanística o instal·lació d'un complex lúdic o recreatiu, a la vegada que permetria un redreçament de la política forestal d'aquesta zona.

Extracció de pedra.



Els rius

Són els responsables de la fertilitat de tot el que avui és la plana. El tram inferior del Ter ens regala, a més, ambients d'una gran bellesa i frescor.

Llocs per pescar, banyar-se, dinar o simplement jeure, els marges del riu sempre havien estat molt apreciats pels antics empordanesos. Sols recentment, la pol·lució de l'aigua els ha allunyat fins a deixar el riu convertit en un ambient solitari, només freqüentat a l'hivern pels caçadors.

Aquesta és una situació estranya i en part ha estat favorable perquè, entre la densa vegetació, trobés amagatall bona part de la fauna foragitada d'altres llocs de la plana. On la bellesa del paisatge està intacta, el riu conserva un gran potencial natural per ser gaudit en un futur proper, quan les aigües tornin a córrer netes i abundants.

En els rius Ter i Daró es poden diferenciar dos tipus de marges, aquells que han estat poc alterats, els situats més cap a la zona occidental, i aquells que han estat canalitzats prop de la desembocadura. En els primers solem trobar un bosc de ribera força ben desenvolupat, amb salzes, verns, oms, àlbers, pollancre.

En els segons, el bosc de ribera ha estat totalment destruït en la canalització, i posteriorment, en alguns trams, s'ha regenerat parcialment. La vegetació d'aquests indrets té la particularitat de no dependre directament de l'aigua de pluja per viure; això fa que la majoria de les espècies es puguin permetre la despesa de perdre la fulla i tornar a produir-la cada any.

En el sotabosc abunden les herbes de fulles grosses i tendres, i quan es degrada apareixen les bardisses.

Les espècies que configuren el bosc de ribera desapareixen quan s'incrementa la salinitat. En apropar-nos a la gola no trobarem més arbres que els tamarius, adaptats a viure en sòls rics en sals, i també el canyís i la balca.

Malgrat la pol·lució, el riu conté un nombre molt elevat de peixos: carpes, cuavermelles, barbs, bagres i anguiles viuen als trams més alts de la plana; prop de la gola es fan més abundants les llises, el rèmol de riu o els llobarros. Pel Daró s'han escampat els crancs de riu americans, i tota aquesta fauna serveix d'aliment als bernats pescaires, als martinets blancs i als martinets de nit, com en un temps no molt llunyà servien de presa a les llúdrigues. A les ribes crien les polles d'aigua, els ànecs de coll verd, les mosteles i les rates d'aigua.

Terrenys al·luvials.



Recuperar els rius de la plana del Baix Ter serà una feina feixuga, però no impossible. Els perills que amenacen aquesta recuperació són a més de la pol·lució generada per indústries, poblacions i granges, la canalització dels marges, la reducció excessiva dels cabals, la tala dels boscos de ribera i l'extracció d'àrids de les seves ribes.

Si les aigües tornen a ser netes i abundants, les ribes es mantenen intactes i arbrades, i s'exclou la caça en algun sector, el Ter i el Daró prometen ser molt agradables per a les generacions futures, que podran pescar, remar, banyar-se, passejar, observar la flora i fauna o, simplement, anar a dinar com ho feien els nostres avantpassats.

Maresmes i aiguamolls

Quan arriben a trobar-se, riu i mar escampen i barregen les seves aigües en un terreny de límits incerts, formant les anomenades maresmes i, allà on existeixen petites llacunes, els pròpiament dits aiguamolls. Si ens hi acostem des de la platja, a continuació de la rereduna i anant cap a l'interior, trobarem les maresmes, comunitats de sòls que són inundats per les aigües salades després dels temporals de llevant. Són comunitats subarbrades, molt pobres pel que fa al nombre d'espècies, però sovint molt tupidades a causa de les grans mates de salicornies i cirialeres. Més cap a l'interior, on els sòls són menys salats i humits, trobarem densos cinturons de jonqueres. Són els terrenys dels ocells com l'aloia, el trist i les cueretes.

Les closes, molt típiques a la nostra zona, són prats situats prop dels aiguamolls que no es poden conrear perquè estan molt exposats a les inundacions; es poden considerar com la transició entre les zones inundades i els conreus. S'utilitzen com pastures o prats de dall pel bestiar i són el terreny predilecte dels becaders, els esplugabous i de les fredolugues quan arriben a l'hivern.

Les basses o petites llacunes que constitueixen els aiguamolls del Baix Empordà es localitzen íntegrament al Baix Ter, i tenen com a nuclis principals el Ter Vell, a l'Estartit, i les basses d'en Coll, a Pals. La vegetació d'aquests aiguamolls està constituïda, bàsicament, pel canyís i la balca. Sovint els acompanya el lliri groc.

Aquesta densa vegetació dóna recer a fotxes, polles d'aigua, ànecs coll verd i una munió de petits ocellots com el rossinyol bord, el balquer o els repicalons. A més, aquests indrets són idonis per als limícols i per a les aus migratòries que hi fan parada i hi troben aliment abundant.

La superfície inundada es troba actualment en expansió, ni que sigui temporalment, gràcies a la revifalla del conreu de l'arròs, a la zona de Pals.

Tots aquests espais avui es troben amenaçats per la seva posició privilegiada, massa a prop de la línia de costa, assetjats per la pressió d'urbanitzacions, camps de golf, projectes de ports esportius i accessos a les platges.

Aquests espais tenen actualment una presència testimonial. Per aquesta raó, la seva conservació té un interès especial, potser com a parcs periurbans, quasi jardins extensos que es fan indispensables per compensar els desgavells urbanístics del passat, i per tornar una certa dignitat i bellesa ambiental a una línia de costa excessivament massacrada.

La plana agrícola

A poca distància del bullidor turístic de la primera línia de costa, i del ressò urbanístic de rerecosta, la plana del Baix Ter continua essent un espai rural, netament agrícola. La plana, sobretot els espais més propers al riu, es troba vascularitzada per un entramat de canals i sèquies que permeten estendre els horts i conreus de regadiu fins al peu de les muntanyes.

A la zona més interior de la plana les arbrades de pollancre i els conreus de blat de moro perfilen un paisatge característic.

Més enllà dels horts que encerclen les poblacions, els cereals, la userda i sobretot els fruiters presseguers i pomeres, formen un mosaic de petites parcel·les.

Les pantalles de canyes i xiprers, els recs o canals de regatge voltats de vimeteres i àlbers, els camins resseguits de fileres d'arbres, els masos, etc. configuren un paisatge humanitzat d'una gran bellesa, deliciós de recórrer mentre observem l'evolució estacional dels conreus.

Aquestes passejades tenen un gran potencial pedagògic per als habitants de la ciutat, massa poc familiaritzats amb les pràctiques agrícoles. També resulten apropiats per estudiar aspectes de l'ecologia dels conreus, les plagues i els mètodes de lluita química i biològica.

Allà on els recs no arriben, al peu del Montgrí, de la serra de Valldevià o dels lloms de Gualta i Llaivià es despleguen els conreus de secà, les vinyes i els olivars que donen tan caràcter al paisatge empordanès. Es tracta de conreus en regressió i en bona part abandonats, com a conseqüència de la falta de rendibilitat dels mètodes agrícoles tradicionals.

El soterrament dels principals canals de rec del riu Ter que estan portant a terme, actualment, les comunitats de regants per optimitzar l'aigua pels camps pot influir en el paisatge agrícola, ja que desapareixeran els arbres de ribera tan emblemàtics com els salzes i els arbres que vorejaven camps i camins seguint els canals d'aigua.

Elena Padró i Dolors Subirà són biòlogues.

